

Gustaf Antell, žurnālists (Somija)

Vairāk faktus un mazāk patiesības: medijiem ir vieta, kur izpausties

Žurnālistika ir apdraudēta jau vairākus gadus, un ir laiks medijiem mācīties no kļūdām. Kaut daļa kritikas ir nepamatota un pastāv neinformētība, ir virkne problēmu, ar kurām jācīnās.

Šeit ir dažu žurnālistu, kam patiesi rūp mediju loma demokrātijā, domas.

1. Ir jābūt spējai atšķirt faktus no patiesībām

- Patiesība priekš mums ir bezjēdzīgs koncepts, un to labāk atstāt filozofiem. Žurnālistika, kas dod ieguldījumu sabiedrībai, nevis no tās attālinā, ir balstīta faktos, saka Dario Kavegns (*Dario Cavagn*), redaktors *ERR News*, angļu valodas departamentā Igaunijas ziņu dienestā.

Žurnālistiem un plašākai sabiedrībai tas var šķist pašsaprotami, taču abām grupām ir tendence lielākoties interpretēt patiesības, nevis faktus.

Kavegnam būtu jāzina. Darbs *ERR News* ir viņa debija žurnālistikā, pirms tam viņš strādāja mārketingā. Mārketinga savā būtībā ir patiesu stāstu radīšana. Žurnālistikai tādi nevajadzētu būt, bet veids, kā mediji strādā, sapludina patiesības un faktu robežas, dažiem žurnālistiem to pat nenosaušot.

Jautājums nav tik daudz par to, cik liela ir mediju darba kārtība, bet vairāk par nekompetenci.

- Kad mēs sakām, ka fakti ir garlaicīgi un mums ir jāievieto ziņas kontekstā, mēs izpludinām šo līniju.
- Kad mēs raksturojam ziņas, izmantojot vārdus, kas nav neitrāli.

Nesen es informēju par likumdošanas iniciatīvu, ko Polija ir rosinājusi kā reformu. Tātad es pieņemu valdības “patiesību”, jo vārdam “reforma” ir pozitīva nozīme. Tā bija kļūda – vārdu lietojums, un es to pat neapcerēju. Bet man vajadzēja gan.

- Kad mēs sakām, ka mums vajag personu vai personīgu stāstu, lai ilustrētu, ko notikums nozīmē cilvēkiem, mēs izpludinām līniju.
- Kad mēs sakām, ka katram rakstam jābūt rakstītam vienkāršā valodā un ka pretrunīgi fakti “neiet kopā” – kaut gan pretēji viedokļi ir vēlami – mēs izpludinām līniju.

Mums ir nepieciešams konteksts, personīgi stāsti un vienkārša valoda, bet mums ir jāredz arī katra vienkāršošana, dramatisks atspoguļojums un konteksts kā izaicinājums. Stāstu veidošana ir nepieciešama, lai labāk sasniegtu sabiedrību, kam ir vara neiedziļināties nekur, ko mēs radām, bet stāstu veidošana padara mūsu darbu grūtu un izaicinošu. Šobrīd vairāk to lieto kā izeju. Ir vieglāk atrast gadījumu un strādāt uz viņa/viņas stāstu, nekā piespiest sevi iedziļināties faktos. Ja mēs nepieņemam šo izaicinājumu, mēs atsvešināmies no saviem lasītājiem – kas jau notiek bīstamā apjomā – no tiem, kas nevar identificēties ar patiesībām, ko mēs viņiem stāstām.

- Patiesība nav reāla, fakti ir, saka Dario Kavegns.

2. Mums ir jāstāsta sabiedrībai, kā institūcijas darbojas pret medijiem

Kopš Polijā ievēlēja partiju “Likums un taisnība” (LT), valdība ir veikusi virkni soļu, kas padara nopietnu žurnālistu dzīvi grūtāku.

Šim sarakstam ir jābūt zināmam jebkuram, kas strādā ar ziņām un aktualitātēm Eiropā (informāciju sniegusi Dorota Glowacka (*Dorota Glowacka*), juriste un Mediju Brīvības Polijā Observatorijas koordinatore Helsinku Cilvēktiesību Fondā):

- a) Valdība ir uzspiedusi ierobežojošus likumus un tos pielieto. Piemēram, viņi ir ieviesuši jaunu likumpārkāpumu “Polijas nācijas apmelošana”, kas jau ir novedis pie cenzūras;
- b) Viņi ir ierobežojuši medijus un pieeju publiskai informācijai. Žurnālistiem, piemēram, vairākas nedēļas liedza ieeju parlamentā, mediju pārstāvji ir ar varu aizdzīti no ziņošanas vietām, un Konstitucionālās tiesas ieraksti vairs nav atļauti;
- c) Valdība ieviesa jaunu mediju likumu, kura rezultātā sabiedriskie mediji tika politiski pārņemti. Vairāk nekā 200 cilvēki zaudēja savu darbu sabiedriskajos medijos, kopš šis likums stājās spēkā 2016. gada 1. janvārī.

Viņi ir sagrāvuši vairāku mediju ekonomiskās pozīcijas. Pagaidām tas ir darīts ar sabiedrisko reklāmu novirzīšanu uz labvēlīgiem medijiem, un, pieprasot augstas kompensācijas tiesā gadījumos pret medijiem un žurnālistiem.

Ir būtiski, ka visi žurnālisti zina, kas notika Polijā, seko līdzi, vai kas līdzīgs nenotiek viņu valstīs un zina, kā pret to rīkoties. Ja tas ir iespējams. Ir būtiski palīdzēt vēlētājiem saprast šos draudus. Polijas valdībai arvien ir liels atbalsts un liela iespējamība uzvarēt arī nākamajās vēlēšanās. Dabīgi, šobrīd pastāv šaubas, vai Polijā reiz būs atklātas un godīgas vēlēšanas.

Kamēr politiķi veiksmīgi izmanto saukļus kā “Viltus ziņas”, “Alternatīvie fakti” un “Postpatiesības” pret medijiem, mēs jau zaudējam, demokrātija samazinās ļoti ātri.

3. Mums ir jādod izteikšanās iespējas tiem, kam tās nav

Daudzām sociālajām grupām ir pamatots iemesls justies mediju ignorētām. Šo daudziem žurnālistiem ir grūti saprast, jo mums šķiet, ka mēs ļoti labi uz klausām visas grupas sabiedrībā. Bet mēs to nedarām. Mēs aizmirstam dažas grupas, un, kaut gan dzirdam, ko tās saka, mēs tās pietiekami labi neuz klausām.

Ir patiesība, ka žurnālisti intervē dažāda veida cilvēkus, un ir patiesība, ka daudzi mūsu stāsti ir būvēti ap individu, kas, piemēram, ir marginalizēts. Bet mēs saucam intervējamos par “gadījumiem” un izmantojam kā objektus jaunos, dramatiskos stāstos.

Ir vēl kāds veids, kā mēs marginalizējam cilvēkus. Lūk, ko Latvijas antropoloģe Anna Žabicka man uzrakstīja:

- Marginalizētās grupas nevis, tikai atstātas bez izteikšanās iespējām, tās ir arī dažkārt atstātas ārpus informācijas cikla. ir bīstami tās atstāt bez informācijas un izteikšanās – dziļi segregējot sabiedrību. Dodot iespēju negaidītiem marginālo grupu izpausmes uzplaisnījumiem utt.

Žabicka uzskata, ka pēdējās ASV vēlēšanas un BREXIT ir spēcīgi piemēri.

Iekļaušanas trūkumu pašu par sevi var saprast. Bet, ko mēs ar to varam darīt?

- Pirmkārt, ir jāskaidro žurnālistiem – lai kur arī viņi strādātu, ka ir profesionālais un morālais pienākums būt iekļaujošiem, saka Anna Žabicka.

Ir virkne praktisku instrumentu, kas ir pieejami internetā un kas ir izveidoti, lai palīdzētu aizsniegt grupas, kas nav iekļautas. Otra būtiska stratēģija ir iekļaut žurnālistikas kursus visās skolās un visa vecuma bērniem. Kad cilvēki saprot apstākļus, kādos mediji strādā, ir vieglāk atklāt, vai kļūdas ir apzinātas vai neapzinātas.

4. Izaicinājumi, ar kuriem saskaramies, ir pārrobežu, tāpēc mums ir jāpaplašina sava perspektīva

Vai tas mums patīk, vai nē, notiekošais Ungārijā, Polijā vai Turcijā mūs tieši ietekmē.

Caur sociālajiem medijiem, ziņas un viedokļi ceļo ātrāk, nekā jebkad un visbiežāk notiek tā, ka kāds cits pievienojas mūsu diskusijai neprognozējamā veidā. BREXIT debatē daudz breksītieši bija kritiski par imigrāciju no Austrumeiropas ES valstīm uz Lielbritāniju. Tikmēr dažos Austrumeiropas medijos šī “anti-imigrācijas debate” tikai atspoguļota attiecībā pret musulmaņiem, nevis Austrumeiropiešiem. Žurnālisti nevar atslābt par standartiem, ja ziņas ir par citām valstīm.

Ungārijas žurnāliste Anita Komuves (*Anita Kőműves*), kas strādāja avīzē Népszabadság, kamēr valdība to neslēdza 2016. gada oktobrī, un ir Fulbraita stipendiāte 2014.–2015. gadā, min šādus papildus starptautiskos draudus medijiem:

- Finanšu modeļa sabrukšana – drukātā reklāma mazinās, interneta reklāmu nauda nonāk Google, Facebook u.tml., lasītāji vairs nevēlas maksāt par interneta saturu (ar dažiem izņēmumiem kā NYT);
- Autoritārie un pat demokrātiskie līderi noskaņo savas mērķa grupas pret medijiem, tos saucot par viltus ziņām/opozīciju/kalpojošiem ārvalstu interesēm/meļiem utt., kas samazina ticību žurnālistikai. Tas notiek gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī.
- Daudzās valstīs valdība kļūst necaurspīdīgāka: informācijas brīvības likumdošana netiek respektēta (informācijas pieprasījumi tiek noliegti bez paskaidrojuma vai tiesiska pamata, žurnālistiem tiek prasīts papildus maksāt par dokumentiem);
- Valsts uzraudzība paaugstinās, kas nozīmē, ka žurnālistiem kļūst grūtāk pārlicināt savus informācijas avotus runāt. Pieaug bailes no spēcīgas valsts uzraudzības.

Mums jāapzinās situācija un jābūt spējīgiem diskutēt par šīm tēmām ar sabiedrību. Patiesība ir tāda, ka mediji, kas ir pret opozīciju, maigi izsakoties, ir melojoši nelieši. Autokrāti kā Vladimirs Putins, Viktors Orbans, Jaroslavs Kačinskis, Redžeps Tajjips Erdogans un varbūt arī Donalds Tramps uzbrūk medijiem ne tikai nacionālā, bet lielā mērā arī starptautiskā līmenī. Tie ir mums bīstami, un mums jāsāk strādāt kopā, lai cīnītos pret viņiem.

5. Atzīt, ka dažkārt esam bezspēcīgi pret meliem pret mums

Kā žurnālisti, lielākoties strādājam ierobežotos apstākļos, ar maziem līdzekļiem un dažkārt pret cilvēkiem ar daudzkārt lielākiem pieejamiem finanšu resursiem.

Dažkārt mūsu pretiniekiem nav naudas, bet viņiem ir vienkāršāks un lētāks uzdevums. Latvijas bloggeris un IT eksperts Jānis Polis, kas pēta viltus medijus atbalstošus tīklus, ir uzsvēris, ka visi ir pakļauti viltus ziņām.

- Viltus ziņu izplatīšana ir ļoti lēta.

Var būt gandrīz neiespējami atklāt viltus informāciju, melus vai neslavu, ja tie tiek pasniegti profesionāli. Tas arī nozīmē, ka jebkurš ir dalījies ar viltus ziņām internetā vai īstajā dzīvē. Fenomens pats par sevi nav nekas jauns. Raganu medības ir viens no populārākajiem viltus ziņu piemēriem vēsturē.

Kaut kādā mērā, mēs varam mēģināt atspēkot nepareizu informāciju, bet ilgtermiņā tas nerisina problēmu. Polis saka:

– Enerģijas apjoms, lai atspēkotu mēslus, ir lielāks nekā apjoms, kas vajadzīgs, lai tos radītu. Ja mēs iestrēgstam cīnīties ar katru uzbrukumu medijiem, mēs vai mūsu darbs – sabruks. Dažkārt ir labāk – nestāstīt stāstu.

Mums ir jākļūst saprotamākiem, kad pasniedzam faktus – ka tas, ko rakstām nevar tik interpretēts par “patiesību”.

Dažkārt mums ir jāuzsver jau pašā sākumā, ko mēs nestāstām.

Raksts tapis projekta “More Democracy for More Europe” (Vairāk demokrātijas saliedētākai Eiropai) ietvaros. Projektu līdzfinansē Eiropas Savienības programma “Eiropa pilsoņiem”.

